

Jaarverslag 2022 Stichting Winterswijkse Synagoge

Van corona tot chanoeka: de sjoel in 2022

Het begin van het jaar 2022 werd nog gekenmerkt door enkele anti-corona-maatregelen, maar omdat de synagoge in de wintermaanden minder wordt gebruikt hadden die nauwelijks effect op ons programma. Dat telde dit jaar acht publieksactiviteiten: van de lezing van schrijver Pieter van Os in maart tot de viering van chanoeka eind december. In de zomermaanden komen daar de Nederlandstalige en Duitstalige rondleidingen nog bij.

In 2022 waren de steigers van de noodzakelijke buitenschilderbeurt alweer verdwenen, maar werd er in samenspraak met eigenaar Stichting Cultuurbehoud Achterhoek ook nagedacht over de opknappbeurt/restauratie/vernieuwing van de bin-

nenzijde van het gebouw. Hoe dat wordt aangepakt wordt waarschijnlijk in het voorjaar van 2023 duidelijk. Als de nodige vergunningen zijn verleend kan die vernieuwing in het najaar van 2023 beginnen en in het voorjaar van 2024 worden afgerond.

Het programma

Maart

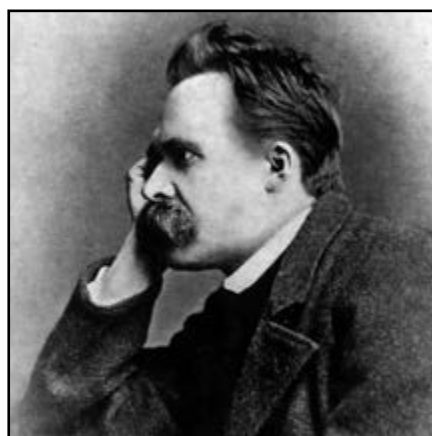
Pieter van Os maakte indruk met zijn boek *Liever dier dan mens* – reden om de schrijver en journalist uit te nodigen voor een bezoek aan de Winterswijkse synagoge. De winnaar van de Libris Geschiedenis Prijs vertelde op zondagmiddag 13 maart het onwaarschijnlijke overlevingsverhaal van een jong meisje dat wil ontsnappen aan de nazigruwelen. Een bijzonder boek van een bijzondere schrijver, verteld op een bijzondere plek. Hij werd in de sjoel ook geïnterviewd door Astrid Dekkers, die hem kent van haar studie in Leiden. Dekkers kennen we in Winterswijk ook van het bijzondere onderduikersverhaal in het Korenburgerveen.

Mei

In het voorjaar gingen de deuren van

drie Winterswijkse woonhuizen, de voormalige HBS, de bibliotheek en de sjoel open voor het verhaal van de mensen die daar ooit hebben gewoond, gewerkt, geleefd: **Open Joodse Huizen**. Op in totaal zeven plekken (het Korenburgerveen hoorde er ook nog bij) werd hun verhaal verteld: van het echtpaar Poppers-Prins in de Spoorstraat, dat de verschrikkingen van de oorlog overleefde. Van de gerespecteerde leraar Duits, Mozes Kan, die al in 1936 met openlijk antisemitisme werd geconfronteerd. Dochter Lenie Friedheim-de Leeuw vertelde in de Julianastraat over haar vader Joseph. En in de bibliotheek werd het verhaal verteld van bibliotheekmedewerkster Jetje Meijler, die werd ontslagen en in Auschwitz vermoord. Open Joodse Huizen is een bijzonder, want inhoudelijk sterk onderdeel van het jaarprogramma in de synagoge. Het speelt zich wel voor een groot deel buiten de sjoel af. Het wordt georganiseerd door de werkgroep Leren van de Oorlog in samenwerking met het Joods Cultureel Kwartier, Open Joodse Huizen/Huizen van Verzet en Stichting Winterswijkse Synagoge.

In mei was er ook ruimte voor een dagcursus over de Duitse filosoof **Friedrich Nietzsche**. Die werd gegeven door de Belgische hoogleraar Dirk de Schutter. Hij gaf twee jaar eerder ook al een vergelijkbare cursus over schrijfster Hannah Arendt. De Schutter verhaalde over Nietzsche (1844-1900) als bruggenbouwer tussen de klassieke filosofen en moderne filosofie van de 20ste eeuw. De cursus werd gegeven op zaterdag 14 mei in de Zonnebrinkkerk.

Mei was een drukke maand, want op dinsdagavond 24 mei werd in de sjoel ook het rapport **Joods vastgoed in Winterswijk 1943-1950** gepresenteerd. Dat was uiteraard de beste plek om dit te doen, want dit onderzoek richtte zich op de vraag wat er in die periode is gebeurd met de woningen, winkels, gebouwen en gronden van de joodse Winterswijkers. Was het roof of gedwongen verkoop? Historicus Maarten Jan Vos kreeg van de gemeente Winterswijk opdracht om dat uit te zoeken. Hij bood zijn rapport op 24 mei aan de gemeente aan en gaf dezelfde avond een toelichting in de sjoel.

Juni, juli, augustus

Het aanbod van **rondleidingen** in de synagoge in de zomermaanden wordt langzaam maar zeker uitgebreid. Het gaat om zowel Nederlands- als Duitstalige rondleidingen. Elke dinsdagavond in juni, juli, augustus en begin september wordt het joodse verhaal van Winterswijk in het Nederlands verteld. De Duitse gasten zijn welkom op de donderdagavonden in juli en augustus. Deze rondleidingen voorzien duidelijk in een behoefte. De Duitse gasten komen vooral uit het grensgebied. Op de Nederlandse avonden komen veel toeristen, maar ook Winterswijkers die erkennen dat ze voor het eerst op bezoek zijn in de synagoge.

September

- De synagoge doet al jarenlang mee aan de landelijke **Open Monumentendag**. Die is vanwege de sabbat altijd beperkt tot de openstelling op zondag, dit keer op 11 september. Van 13 uur tot 16.30 uur wappert de vlag van de Open Monumentendag bij de voordeur, ten teken dat de deuren voor iedereen open staan. Er wordt altijd geprobeerd met een verhaal aan te sluiten bij het thema van de landelijke Open Monumentendag. In 2022 was dat thema

duurzaamheid, maar daar is dit jaar verder niets mee gedaan.

De (gratis) openstelling op Open Monumentendag heeft altijd betrekking op het hele synagoge-complex. Dat betekent dat vrijwilligers het joodse verhaal van Winterswijk niet alleen in de sjoel vertellen, maar ook het mikwe en de begraafplaats. Daarbij wordt ook benadrukt dat Winterswijk een unieke combinatie van joodse monumenten bezit: naast de synagoge en het mikwe ook een begraafplaats (met negen zichtbare grafstenen), woning van de voorzanger en een schoolje met zowel een klas- als een vergaderlokaal. Voor zover bekend is het de enige combinatie van deze vijf onderdelen die in Nederland bij elkaar te vinden is.

- Op zondagmiddag 18 september klonk er muziek in de sjoel! In dit geval was het de muziek die door **Niels Falch** was geselecteerd. Falch is een muzikwetenschapper van de Rijksuniversiteit Groningen die op het onderwerp ‘joodse muziek’ is gepromoveerd: de traditionele joodse muziek die door emigranten uit Oost-Europa werd meegenomen naar Amerika. In Winterswijk vertelde hij hoe die joodse invloeden de Amerikaanse muziek veranderden. Amerikaanse componisten en musici als Irving Berlin en Ira Gershwin verwerkten volksliedjes, bruiloftsmuziek en melodieuze voorbeelden op sabbat en feestdagen in hun composities. Falch verzorgde een bijzondere muzikale lezing.

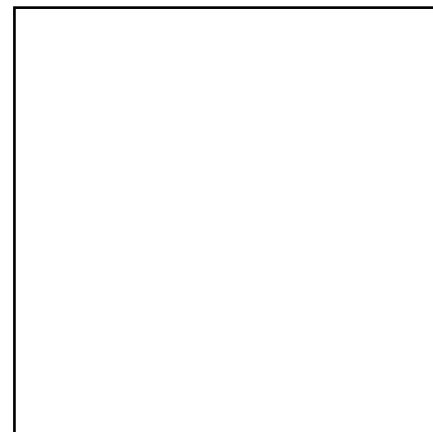

Oktober

- Het is nog niet eerder gebeurd, maar in het najaar hebben we een aangekondigde activiteit op het laatste moment moeten schrappen. Op papier klonk het goed: historicus **Frederik Erens** zou het verhaal vertellen van joodse kunstenaars en architecten, die in de voorhoede van de vernieuwing van de Nederlandse kunst tussen 1890 en 1940 werkten. Aan die voorhoede zijn namen als Joseph Mendes da Costa, Jaap Kaas en Frits Spanjaard verbonden. Wie hun namen niet meteen kent heeft wellicht hun kunst al wel eens gezien. Maar de belangstelling viel tegen: er werden vooraf nauwelijks kaarten verkocht. Reden om contact op te nemen met Erens om de lezing uit te stellen. Wellicht dat het onderwerp in de toekomst nog eens aangeboden kan worden.

November

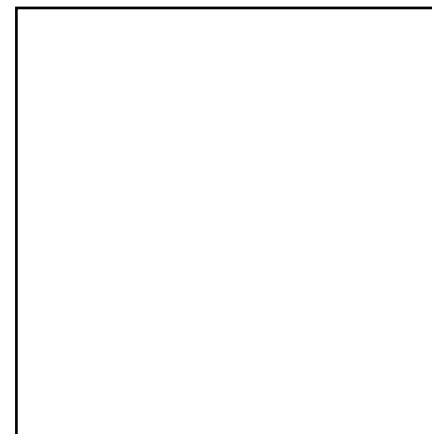
Nog zo'n bijzonderheid: een **Duits-**

talige lezing in de sjoel. Duitstalig is SWS wel vaker: met het oog op Duitse belangstelling worden veel activiteiten ook in het aangrenzende Duitsland onder de aandacht gebracht, zoals de Duitstalige rondleidingen in de zomermaanden. Op zondag 13 november werd er in het Duits stil gestaan bij de nacht van 9 op 10 november 1938: wat wij kennen als de Kristallnacht, maar in Duitsland de ‘Novemberpogrom’ wordt genoemd. Mechtild Schönberg en Walter Schiffer (de laatste is ook betrokken bij de Duitstalige rondleidingen) vertelden in een goeddeels met Duitse gasten gevulde sjoel dit verhaal, hoe het verliep in het aan de Achterhoek grenzende West-Münsterland, de voorgeschiedenis en de gevolgen.

December

In de wintermaanden is, met het oog op de stookkosten, het aantal activiteiten in de synagoge beperkt. Er wordt altijd wel een uitzondering gemaakt voor de viering van chanoeka.

Op donderdag 22 december werd het vijfde kaarsje in de grote menora aangestoken. Dat gebeurde onder leiding van opperrabbin Biniomyn Jacobs. Die gaf dit keer ruimte aan een bijzondere gast: burgemeester Sebastiaan van 't Erve van de gemeente Lochem. De burgemeester kwam naar Winterswijk omdat Lochem geen eigen synagoge meer heeft. Met het ontsteken van een chanoekakaarsje wilde hij onderstrepen dat de gemeente een recente vernieling hardgrondig afwijst. Bij een woning aan de Walderstraat in de stad werd in november een deur ingetrapt, een davidster en het woord ‘Jood’ in een muur gekerfd. Bij dat adres waren eerder dat jaar vier ‘Stolpersteine’ aangebracht.

Het bestuur

Dit programma wordt samengesteld onder verantwoordelijkheid van het bestuur van de Stichting Winterswijkse Synagoge. Tussen 1 januari en 31 december 2022 telde dat bestuur de volgende leden (in alfabetische volgorde):

Fons Catau, voorzitter
Harry Meulenkamp
Taliet van der Neut
Jik Nihom, secretaris
Anja Roerdink, penningmeester
Mirjam Schwarz
Doede Sijtsma
Sjoerd van der Werf
Ben Westerveld, adviseur

Het bestuur is in 2022 zes keer ter

vergadering bij elkaar gekomen (24 jan, 28 mrt, 16 mei, 18 jul, 12 sep, 21 nov). Daarnaast is op 18 augustus een themavergadering gehouden, waar de inhoud en werkwijze voor de lange termijn werden besproken.

Enkele bestuursleden ontvingen in september 2022 ook wethouder Metaal-ten Dolle in de synagoge. De wethouder is sinds de zomer werkzaam in het dagelijks bestuur van de gemeente Winterswijk. Naast financiën heeft Sandra Metaal-ten Dolle ook cultuur in portefeuille. Zij kwam naar de synagoge voor een kennismaking met het gebouw en het bestuur van de Stichting Winterswijkse Synagoge.

En de vrijwilligers

Het bestuur zet zich vrijwillig in voor de doelstellingen van de Stichting Winterswijkse Synagoge. Dat betekent dat de bestuursleden hun werk onbezoldigd doen. Daarnaast doet SWS met succes een beroep op een aantal vrijwilligers. Die helpen op verschillende terreinen: van de rondleidingen in de zomer en naar het Korenburgerveen en het schenken van koffie, thee en drankjes tijdens activiteiten. Het aantal vrijwilligers kan de komende jaren nog groeien, omdat op nog andere terreinen de hulp van vrijwilligers onontbeerlijk is.

Er wordt samengewerkt

Om de doelstellingen na te streven werkt het bestuur van de Stichting Winterswijkse Synagoge samen met verschillende organisaties. Bijvoorbeeld met de **werkgroep Leren van de Oorlog**. Deze werkgroep, die in totaal vier vrijwilligers telt, verzorgen het onderwijsaanbod. Zij vertellen aan leerlingen van basisscholen het joodse verhaal van Winterswijk. Daar hoort ook een bezoek aan de synagoge bij. Een andere vaste gast aan de Spoorstraat is **Kolle Kaal**. Deze Nederlands-Duitse stichting verzorgt voor

Duitse scholieren een excursie aan Winterswijk. Dat gebeurt aan de hand van het boek 'De schuilplaats' ('Und im Fenster der Himmel') van Johanna Reiss. Jaarlijks leidt die excursie honderden scholieren van tientallen scholen uit voornamelijk Noordrijn-Westfalen naar Winterswijk.

Nog een vast contact is het **Nationaal Onderduik Museum** in Aalten. Het joodse verhaal van Winterswijk biedt talloze aanknopingspunten voor dit museum. Dat kan vorm krijgen door het uitlenen van objecten uit de Winterswijkse collectie, maar ook door kennisuitwisseling en het benutten van elkaars contacten en kunde.

Ook **Vereniging Het Museum** uit Winterswijk is een steeds duidelijker partner om mee samen te werken. Bijvoorbeeld als het gaat om het werk van schilder Max van Dam (zowel de synagoge als het museum hebben werk van hem), maar ook op andere terreinen. Een goed voorbeeld daarvan is de schenking van de Lotty Veffe Foundation, die verderop nog wordt beschreven. Met andere synagogen is contact mogelijk via **Syneon**, het samenwerkingsverband van (stichtingen van) synagogen in het oosten en noorden van Nederland. Ook is er direct contact geweest met de **synagogen** in Aalten en Elburg.

Aan de andere kant van de grens is er regelmatig contact met de Arbeitsgruppe Synagogenlandschaften van de Volkshogeschool in Bocholt en het Netzwk van mensen die zich bezighouden met de joodse geschiedenis, synagogen en begraafplaatsen in de kreis Borken. Twee bestuursleden van SWS en een LvdO-werkgroeps lid maken sinds 2022 ook deel uit van de werkgroep Stolpersteine, die voor de gemeente Winterswijk de plaatsing van deze herinneringsstenen onderzoekt. Plaatsing is een wens van de gemeenteraad en wordt door de gemeente Winterswijk uitge-

voerd (en betaald). De SWS- en LvdO-vertegenwoordigers verzamelen informatie over de bewoners van de woningen in Winterswijk waar deze Stolpersteine worden geplaatst. Ze hebben alleen een adviserende rol, SWS draagt geen verantwoordelijkheid voor de plaatsing.

Er is nog meer

- *Aanschaf touchscreen*

Het bezit van SWS is in 2022 uitgebreid met een groot (aanraak) beeldscherm, die wordt ingezet voor presentaties in de synagoge. Aanschaf was mogelijk dankzij een royale bijdrage van de 'Kleine musea en historische organisaties' in de provincie Gelderland. De bijdrage werd gevraagd om de synagoge te helpen om het eeuwenoude verhaal met behulp van 21ste eeuwse hulpmiddelen te vertellen. Het grote scherm maakt een interactieve benadering mogelijk, waardoor rondleidingen aan kwaliteit kunnen winnen – het gesproken woord kan worden ondersteund met historisch en actueel beeld, stilstaand en bewegend. Het beeldscherm staat op een verrijdbaar onderstel. Met de aanschaf was een bedrag van ongeveer 6500 euro gemoeid. De provinciale bijdrage was 4500 euro groot.

- *Regelmatige nieuwsbrieven*

Het bestuur van SWS heeft zich voorgenomen om enkele keren per jaar een nieuwsbrief te verspreiden om de activiteiten en het werk van

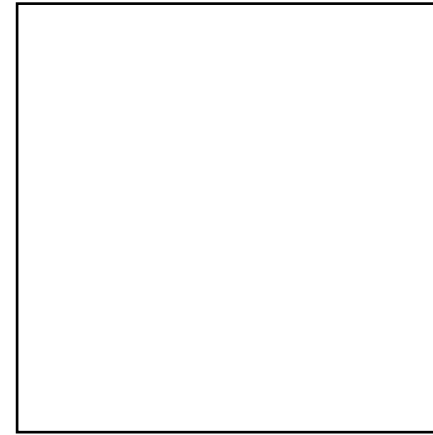
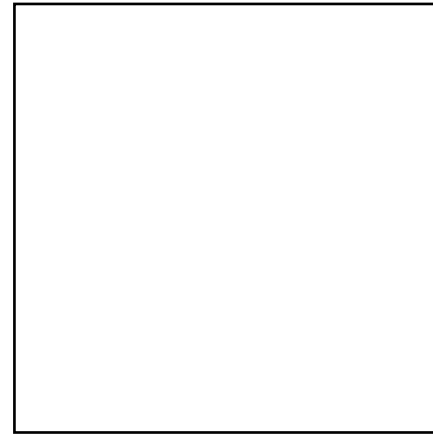

SWS te verduidelijken. Het doel was om elk kwartaal zo'n nieuwsbrief digitaal te verspreiden. Met nieuwsbrieven in maart, juni, september en december is dat doel gehaald. In elke nieuwsbrief worden meerdere onderwerpen behandeld.

- *Een schenking*

SWS kreeg in 2022 een bijzonder aanbod: de Lotty Veffe Foundation wilde het tentoonstellingsmateriaal afstaan. Voor SWS was dit een uitgelezen kans om aan waardevol meubilair en materiaal te komen dat voor toekomstige tentoonstellingen in de vernieuwde synagoge kan worden gebruikt.

De Lotty Veffe Foundation stelde de tentoonstelling 'Waarom schrijf je me niet – post uit de vergetelheid' samen, waarin ook brieven van de Winterswijkse Thea Windmuller waren opgenomen. De rondreizende expositie was ook in de Jacobskerk in Winterswijk te zien. Het tentoonstellingsmeubilair omvatte vijftien tafels met enkele beeld-

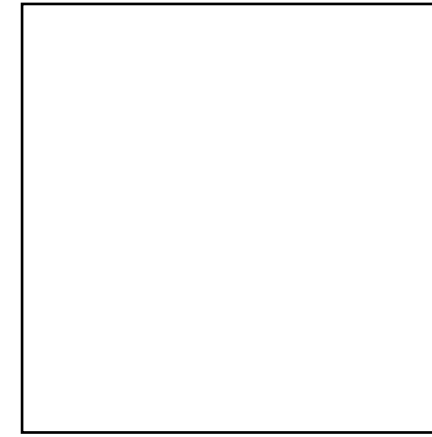

schermen, een stembureau (ook met beeldscherm) en een reeks grote uitschuifbare banners. Daarin zit uiteraard het materiaal (teksten, foto's, brieven etc.) van de expositie, maar dat kan uiteraard vervangen worden door materiaal voor nieuwe exposities van SWS.

Er was alleen een ruimteprobleem: in de synagoge kan dit meubilair niet worden opgeslagen. SWS zocht en vond de samenwerking met Vereniging Het Museum (VHM), zij hebben die ruimte wel. SWS en VHM sluiten een overeenkomst: SWS wordt de eigenaar, VHM bergt het op in de MuseumFabriek aan de Laan van Hilbelink en beide kunnen ze het, naar believen en in overleg, gebruiken voor exposities.

- *Werkbezoek synagoge Groningen*

SWS kan veel van andere instellingen leren: van het organiseren van activiteiten en rondleidingen tot het maken van tentoonstellingen. Een blik bij anderen is leerzaam en daarom ging een delegatie van het

SWS-bestuur naar de synagoge in Groningen. Daar leerden ze van alles over het gebouw, huisregels, verhuur aan derden, de kosher-style keuken, vrijwilligers (met barbecue en kosher kerstpakket!), openingstijden, bijzondere activiteiten, een interactief onderwijsprogramma, laagdrempelig jodendom, thema-programma's en pr.